

generella uttalanden om inledande tvång krävs mer än att hänvisa till ”min uppfattning”.

Jag tror att Lövkrona har en stor poäng i den ojämlika sexuella relationen mellan mannen och kvinnan, men jag har svårt att utifrån urval och antal göra den så allmängiltig som Lövkrona gör. Tolkningen drivs ibland för långt. Slutsatsen att ”[i]nte bara Annika drogs med skuld känslor för att inte ha kämpat emot tillräckligt, utan med största sannolikhet även de andra kvinnorna” (s. 145, min kurs.) är enligt min mening inte tillräckligt belagd. Påståendet ”[h]on [den ogifta kvinnan] blev en samhällsfara och alla ogifta kvinnor blev presumtiva barnamörderskor. Samhällsfarligheten bestod i deras sexuella lust, deras förslagenhet och grymhet mot det (o)födda barnet” (s. 197) framstår som rentav halsbrytande. Det extrema och abnorma görs till en normalitet, till en mall för alla kvinnor. Hade hon stannat vid att alla ogifta kvinnor blev presumtiva löskonor vore det mer rimligt, och det skulle också kunna passa in i hennes resonemang.

I ovanstående citat är det lätt att läsa in Lövkrona själv. Att hon i sin bok är ett mycket synligt forskarjag är inget hon söker dölja. Tvärtom. Frågeställningen har emanerat ur hennes engagemang i kvinnoforskningen och kvinnorörelsen, och hon säger explicit ”[i] denna text finns således jag själv mycket närvarande” (s. 28). För att förstå kvinnorna använder hon ett ”solidariskt utanförskap”; med männen kan hon emellertid inte vara solidarisk, eftersom hennes syfte är att ”avslöja” deras maktposition (s. 29).

Ett sådant ställningstagande innebär en överhängande risk för tendentiös tolkning, särskilt då hon säger att hennes ”grundinställning” är att ”de [kvinnorna] uppriktigt berättar om sina upplevelser” (s. 29). Hon har redan på förhand bestämt att kvinnorna talade om inte sanning så åtminstone utifrån verkliga förhållanden medan männen agerade utifrån en manligt kodad uppfattning om verkligheten (s. 145). Annikas utsaga att Gunnar tvingat sig på henne är sann, medan Gunnars att Annika också ville ha sexuellt umgänge inte är det. Lite tillspetsat kan man alltså säga att en som har positionsmakt per definition talar osanning. Gunnars utsaga kan säkerligen vederläggas, eller åtminstone göras mindre sannolik – det är inte det jag vill åt – men det kan inte göras till en ”grundinställning”. Den dynamik mellan olika analysnivåer som Lövkrona inledningsvis tagit fasta på har här försvunnit.

I samband med diskussionen om det sexuella tvånget lyfter Lövkrona in ett längre citat ur Karin Widerbergs

bok *Kunskapens kön* (1995), där Widerberg beskriver en våldtäkt hon själv varit med om på 1960-talet. Lövkrona kommenterar detta med att ”Widerbergs beskrivning av de känslor hon erfor mycket väl skulle kunna uttrycka vad Annika kände” (s. 82). Annikas motstånd, Gunnars tvång, Widerbergs berättelse samt den erotiska diktningens uppfattning om kvinnlig och manlig sexualitet pekar i en och samma riktning: ”Sammantaget finns det således flera goda skäl för att anta att Annikas version av händelseförloppet är sann – hon blev tvingad till samlag av sin sväger, under hot, hon kände sig attraherad men värjde sig förgäves” (s. 82). Lövkrona driver denna tolkning allt för långt. Jag har svårt att se hur en 1960-talskvinnas upplevelser kan användas i detta sammanhang, även om genusordningen till stora delar fortfarande är densamma (s. 217). Viljan att driva en tes får inte ske på bekostnad av en vetenskapligt uppbyggd tolkning.

Det paradoxala är att de anakronistiska och tendentiösa påhängen egentligen inte behövs. Många tolkningar skulle kunna bli desamma även utan detta. Och egentligen utan att Lövkrona hade behövt göra avkall på det feministiska perspektivet. Hon säger själv i sin epilög att ”[m]in teoretiska modell med positioner har gjort det möjligt att lyfta fram de patriarkala strukturerna och den manliga könsmakten” (s. 216). Ja, detta är en av bokens poänger – och ett tillräckligt bidrag till ”en feministisk teoretisk debatt”. Jag medger att Lövkronas bitvis provocerande tillvägagångssätt väcker många frågor och tankar, men jag hade likväl gärna sett en mer problematiserad och bättre underbyggd helhetsbild av fenomenet barnamord.

Gudrun Andersson, Uppsala

I andra länder. Historiska perspektiv på svensk förmedling av det främmande. En antologi. Magnus Berg & Veronica Trépagny (red.). Historiska Media, Lund 1999. 217 s., ill. ISBN 91-88930-55-6.

Det var med viss tvekan jag närmade mig *I andra länder*. Råder det inte inflation i utgivandet av uppsatssammanställningar? Ibland är de, som denna bok, resultatet av en konferens på ett aktuellt tema. Ett antal forskare håller föredrag för varandra. Någon ges i uppdrag att redigera boken som skall belägga detta och att skriva en inledning som binder samman de spretande tankarna. Mycken möda läggs förmodligen på att

hitta den rätta omslagsbilden och skriva den inbjudande baksidestexten. Men vem är den förväntade läsaren?

Ibland kan det behövas många ord för att styrka "antologins" berättigande. (Citattecknen motiveras av Nationalencyklopedins definition av antologi = samling smärre skaldestycken, eg. blomsterstycken, samling av företrädesvis lyriska texter av olika författare). *I andra länder* har både "en utomvetenskaplig och en inomvetenskaplig" motivering. Det utomvetenskapliga skälet handlar om kunskap och perspektiv i ett samhälle präglad av postkolonial global migration, medie- och IT-explosion och transnationella flöden av varor och värden (s. 7), och här kommer en inte särskilt blygsam formulering: "Den vill försöka teckna konturerna av den process i vilken olika tiders omvärldsuppfattningar upprättar kontakt med och fogas in i en mer allmän och allmänt utbredd mentalitet som i sin tur ligger till grund för människors uttolkningar av och handlingar i världen" (s. 9). Det inomvetenskapliga motivet bottnar naturligtvis i den diskussion som förts, eller kanske rättare sagt intensifierades, sedan Edward Saids bok *Orientalism* kom ut 1978. Den handlar om hur västs bilder av övriga världen legitimerade dess maktanspråk, men också om att dessa bilder egentligen säger mer om oss själva än om det avbildade.

Efter dessa motiveringar vill ändå redaktörerna, Magnus Berg och Veronica Trépagny, karaktärisera boken som "en inledande, empirisk inventering av exempel" (s. 10) och se de olika uppsatserna som, poetiskt uttryckt, "[s]trå till stacken, material till ett bygge, röster i ett samtal" (s. 12). Därefter ger de ett förslag till läsning av de tio texterna. Läsaren kan för det första, inte särskilt förvånande, "skönja en utveckling i vilken kontakterna mellan Sverige och det främmande blir mer intima och fler". För det andra, inte heller så underligt med tanke på förbättrade kommunikationer etc., kvalitén på kunskapens innehåll ökar, för att vid sekelskiftet 1900 bli mer eller mindre identisk med den koloniala världsbilden. Ett tredje, intressantare tema kan kallas "omvärldsbildernas blinda fläckar", eller med ett vardagsord, hemmablindhet (s. 12f). Precis som redaktörerna träffande skriver: Mai Palmbergs uppsats om Afrikabilden i dagens skolböcker är påminnelse med "plågsam pregnans" om vår tids blinda fläckar!

Men i rättvisans namn skall varje uppsats ges en noggrann läsning. Omvärldsbilden har en funktion, påstår Åke Holmberg i den digra *Den svenska omvärldsbilden under trehundra år. Europa kontra värl-*

den, och ger mig änden på den röda tråd jag nystar upp vid *min* läsning av de skilda uppsatserna. Holmbergs tes är att omvärldsbilder är "känslövärldar avsedda att ge oss värme och skydd" (s. 21). Alltså, bilden av omvärlden *som trygghet*. En liten kommentar vid sidan om min röda tråd: Holmberg noterar en "utomordentligt märklig och ganska svårförklarlig förändring" i den europeiska och svenska omvärldsbilden vid sekelskiftet 1800. Kanske kan en teori provas, lanserad av Raymond Dawson 1967 i *The Chinese Chameleon, an analysis of European conceptions of Chinese civilization*. Vid 1800-talets början skedde även en markant förskjutning mot det negativa i bilden av Kina. Dawsons förklaring är den protestantiska kristenhetens begynnande tolkningsföreträde.

Aasulv Lande i *Missionärernas Japanbilder* antyder i sitt bidrag en annan funktion: Omvärldsbilden *som bekräftelse*. För missionsvännen bekräftade missionärernas berättelser om hedendomens underlägsenhet och den egna trons överlägsenhet. Missionens bilder, konstaterar han, är naturligtvis beroende av en allmän västerländsk Japanbild, men den är också präglad av missionens särintresse och av, inom vissa områden – faktiskt –, djup kunskap. Ytterligare en kommentar vid sidan om: Visst har det funnits svenska Japanmissionärer före 1945! På 1890-talet fanns där en grupp svenskar utsända av Skandinaviska Alliansmissionen i Amerika. Då den svenska avdelningen av Skandinaviska Alliansmissionen grundades i Jönköping år 1900, sändes missionär Tillner till Japan. På grund av sjukdom måste han dock efter några få år återvända till Sverige, men missionen drevs vidare av den amerikanska avdelningen.

Tom O'Dell i *Det amerikanska andra och berättelser om skillnad* ser Amerika som "ett vagt definierat rum för det Annorlunda, det imaginära landskapet mot vilket européen reflekterar sig själv – sitt hopp, sin längtan, sin oro, sina bekymmer". Det Andra som fantasi, men inte fantasier i betydelsen flykt från verkligheten utan som "social praktik", som kulturella produkter, vilka debatteras och inspirerar till handling. Det Andra som *reflektion*.

Göran Malmstedt bidrar med tuffare material till min röda tråd. I *Gud bevara oss för papister och turkar. Omvärldsbilder och kollektiv identitet i svenska böndagsplakat under 1600-talet* möter vi ett folk som "sover och snarkar på syndens örnegott" medan krig, pest och missväxt hotar. Från predikstolarna i de kalla kyrkorna dånar kraven på botgöring och omvändelse,

om inte, hotar Guds vedergällning. Omvärldsbilden är skrämmande, papister och turkar lurar utanför fäderneslandets gränser. Malmstedt vill inte se det påbudna böndagsfirandet som ett led i konstruktionen av en nationalitet, nationalkänslan har äldre rötter än så. Böndagarna skulle istället "bidraga till att bevara en gammal samhörighetskänsla som riskerade att urholkas i takt med det svenska rikets expansion under stormaktstiden" (s. 99). Alltså: omvärldsbilden som *politiskt påtryckningsmedel*.

Björn Horgby, Mohammad Fazlhashemi och Erik Nagel tar ytterligare ett steg. I *Konstruktionen av en imperialistisk världsbild under sent 1800-tal och tidigt 1900-tal* drar Horgby upp konturerna av en imperialistisk omvärldsbild i det icke-koloniala Sverige, formad av socialdarwinism, utvecklingsoptimism och rasism. Fazlhashemi i *Kolonialt medvetande utan kolonier* ger ett spännande exempel på svenska officerares insatser i 1910-talets Persien, som tydligt visar att dessa präglades "av ett kolonialt medvetande som låg i linje med den förhärskande etno-chauvinistiska diskursen i Europa" (s. 111). Ett liknande tema återfinns i Nagels *Skandinaviska sjöfolks fotografier*. Men Nagel diskuterar särskilt den vite mannens erotiserande fantasi om den koloniserade kvinnan. Uppsatserna beskriver omvärldsbilder som *legitimerar maktanspråk*.

Bokens två sista uppsatser för fram temat till våra dagar. Mai Palmbergs *Afrika och skolböckernas kultursyn*, är som sagt, ett pinsamt avslöjande om vår egen aningslöshet. Det tycks mig som om Afrika alltid fått vara projektionen för våra värsta fördomar om andra människor. Fortfarande tycks Afrikabildens funktion vara, att, om än på ett sofistikerat och välmenande sätt, legitimera västerlandets civilisation och överhöghet. På en nära nivå, diskuterar Lena Gerholm i *Stereotyper och upplevelser. Om förståelser av det främmande i äktenskap över gränser* våra stereotypa föreställningar om äktenskap mellan en svensk flicka och en muslimsk man. I vårt hanterande av Lottas öde får omvärldsbilden av Orienten karaktär av reflektion. Gerholm hänvisar till Magnus Bergs undersökning av populärorientalismen: Orienten representerar "de önskade, hotfulla och omöjliga alternativen gentemot våra egna tvivlande funderingar kring individualism, könsidentitet och förhållandet man och kvinna" (s. 190). Men Gerholm nöjer sig inte med det, utan söker också upp Lotta i Egypten och reflekterar över hennes strategier och bruk av stereotyper i sin vardag.

Jag läser Jan Hjärpes *Det svenska studiet av islam* en

gång till. Notisen om att vi en gång haft en ärkebiskop, Hans Benzelius, som behärskade turkiska är hissnande, just så där som historiska uppgifter ibland kan vara. Hjärpe redogör för hur det vetenskapliga studiet av Orienten var en gemensam angelägenhet för språkmän, teologer (särskilt bibelforskare) och religionshistoriker. Vilken bild av Orienten gav svenska orientalist? Det samtida islam tycks ha varit ointressant, religionens ursprung, tidigaste form och "eget väsen" var forskningsobjekten. Hur ska denna "blinda fläck" i 1900-talets forskarsamhälle tolkas? Vilken funktion fyllde orientalisternas mycket speciella omvärldsbild? Den internationella orientalistikkongressen i Stockholm 1889 väckte stor uppmärksamhet, även i landsortspress. Skulle en studie av kongressen i svensk press kunna ge svar på frågan? Hjärpe för inte den diskussionen, men påpekar att islamologi idag påverkats av vår tid, en förskjutning har skett från religionshistoria till religionssociologi. Vilka blir då 2000-talets "blinda fläckar"?

Vi är tillbaka till Edward Said. Många invändningar har rests mot Said, men boken *I andra länder* bekräftar ändå hans slutsatser. Visst legitimerar våra bilder västerlandets maktanspråk på övriga världen, och visst använder vi omvärlden som en spegel, en idag sprucken spegelyta där vi projicerar våra drömmar, bekräftar vår självbild och söker vår trygghet. Jag vill kika bakom spegeln. Fazlhashemi ger i sitt bidrag en glimt av persernas occidentala omvärldsbild. Fler sådana omvärldsbilder skulle kanske befördra den kritiska reflektion som redaktörerna efterlyser i sin inledning.

Anna Maria Claesson, Jönköping

Nonstop! Turist i upplevelseindustrialismen.
Tom O'Dell (red.). Historiska Media, Lund
1999. 300 s., ill. ISBN 91-8893067-X.

I antologin *Nonstop! Turist i upplevelseindustrialismen* problematiseras turismens kulturella aspekter. De medverkande författarna närmar sig ämnet med varierade empiriska infallsvinklar och artiklarna behandlar bl.a. mat och minne, rockfestival, flygplatser, rygg-säcksluffare, trädgårdsanläggningar och glesbygdsprojekt. De olika framställningarna knyts ihop genom ett gemensamt fokus på hur turistupplevelser produceras, iscensätts och konsumeras. Det är främst 1990-talets turism som blottläggs, men författarna närmar sig sina ämnen med en blick för det processuella och antologin